

EÖRSI ISTVÁN:

Az időszerűség tragikumuma

K. Havas Géza: Talpra halottak! Publicisztikai írások 1937–1944. — Gáspár Zoltán: Közjogi villongások. Publicisztikai írások. (Gondolat. Nyilvánosság Klub. Századvég. Budapest, 1990.)

Furcsa nemzeti hobbi: a kényelmetlen nagy szellemeket, ha zívés-kednek — lehetőleg fiatalon — meghalni, olyan mélyre ássuk, hogy ne zavarják tovább a köreinket. Pedig ha egy mondatban és együttesen kellene jellemeznem K. Havas Gézát és Gáspár Zoltánt, a „citoyen” szó mellett a „hiány” szó jutna először eszembe. Ok azok a kritikai szemléletű, baloldali ihletésű, megalkuvásmentes demokraták, akik hiába kiabáltak a faszalódás korában, hiányoztak Rákosi idején (aki becsukatta volna őket), és a Kádár-konzolidáció szelíd borzallmú évtizedeiben (amelyekben befogták volna a szájukat). Komoly emberek voltak, ezért bohózatú szerepkörbe kényszerültek: 1936 és 1944 között olyan ideológiai divatokkal és nézetekkel alig nevezhető kigőzölgésekkel kellett szembeszállniuk, amelyekkel szerencsésebb országokban legfeljebb a vicclapok kolumnistái és elmegyógyászok foglalkoznának. A háborút nem élték túl, K. Havas Géza (született 1905-ben) zsidó hallált, a református Gáspár Zoltánra (született 1910-ben) Budapest ostromának utolsó napjaiban ráomlott a pince. (Az életrajzi adatok a könyveket sajtó alá rendező Kenedi János magánközlései, magukban a kiadványokban sajnos nem szerepelnek. Hiányolom a szövegek utalásait, összefüggéseit megvilágító legszükségesebb jegyzeteket is.)

Történelmünk felülmúlhatatlan tragikumuma, hogy a fél évszázados tetszhalálból feltámadt írások többsége a közelmúltban és részben ma is minden áttétel és átfogalmazás nélkül időszerű. Hosszadalmas bizonyítási eljárás helyett hadd szolgáljak néhány idézettel.

„A mai állami életben hovatovább minden törvény kerettörvény lesz, a törvényhozás jóformán csak általános alapelvek és nagy körvonalú rendelkezések fölött vitázhat, a törvény valóságos tartalmát végrehajtási utasítások és a törvényes felhatalmazás erején keletkezett kormányrendeletek adják meg. Papíron könnyen lehetséges tetszés szerinti számú reformot létesíteni, mert hiszen ha megvan a törvény, a végrehajtás során majd csak kiderül, hogy mit lehet elérni vele.” (Gáspár, 1938.)

„A sajtó inkább ne legyen, mintsem ilyen legyen. Mert kisebb kár a nyílt zsarnokság, mint a zsarnokság, amely a szabadság külsőségeivel kendőzi magát.” (Gúnyoros idézet — kitől is? Ja persze, Milotay Istvántól, K. Havas, 1941.)

„...nem is képzelhető el »korszerűbb« tudományos módszer, mint az

asszimiláció-kutatóké. Köteteket és tanulmányokat írnak arról a kérdéstről, hogy egyes emberek, akikről nem mondják meg, milyenek, hogyan hasonultak más emberekhez, akikről szintén nem mondják meg, milyenek. A tér így teljesen szabad a felelőtlen fecsegőknek és felületes fecsegésnek.” (K. Havas, 1939.)

„Mindenesetre mulatságosan paradox helyzet, hogy a baloldaltól kell esengeni egy egységes vonalvezetésű jobboldali politikáért... szeretnénk egy igazi és magában bízó jobboldali rendszert látni, ami kétségkívül a legszerényebb márciusi szabadságtörékvés kilencven esztendő óta.” (Gáspár, 1938 március.)

„Tudjuk, hogy az osztályharc »megszüntetésének« szövege mindig azoknak az érdekeit szolgálja, akik az osztályharcot előnyösebb pozícióból szeretnék megvívni...” (Gáspár, 1937.)

„Aligha van még egy nép, amelynek állandó valóságos elnyomtatása felett állandóan úgy lebegne az elnyomás tagadása és a jobb és méltóbb élet igénylése. Az »örök baloldal«, ahogy ennek a ragyogó árnyékának pártpolitikai vételeinek felett álló résztvevőit szoktuk nevezni, el nem fogó résztvevője a magyar szellemiség történetének.” (Gáspár, 1936.)

Az elmúlt kor „A »falú—város el-lentét« kora volt, amelyben vaskos kötetek bizonyították, hogy a falusi szegénység oka a városi fejlődés. Az újfajta társadalomtudósok szerint az városi villanyok csak azért ragyognak olyan fényvel, hogy eltakarják a vidék nyomorúságát.”... És ez az »el Európától« kora volt, amely a

magyarságot a nyugati kultúrától féltette, és a magyar »népi« szellemet hol a román, hol a szláv, de mindig valami balkáni szellemből akarta megújítani.” (K. Havas, 1941.)

„Valóban minden leírás, mely egy-séges képet próbál adni erről a mód-szerről, szemléletről, rendezőletről vagy micsodáról” (Németh László vér- és fajmítoszáról, E. I.) „maga is menthetetlenül zavarosságba vész. Aki megfogalmazásával vesződik, talán jobban teszi, ha tudatosan vállalja a zavarosságát, amelynek hírnárjába amúgy is elkerülhetetlenül bele fog keveredni: vállalja abban a formában, hogy ismertetése helyett paródiát ír.” (Gáspár, 1939.)

„A magyar írók... csupán arról feledkeztek meg, hogy a sajtótörvény megváltoztatását követeljék. Amnyi szabadságszeretetet sem mutattak, mint a divatos kis kockafejű drótszórú kutyák, akik noha tudják, hogy a poráz szerves része annak a világrendnek, amely csontot, ebkalácsot, sőt fürdőt és kozmetikát is juttat nekik, mégis tettetett, játékos haraggal, morogva rágják a porázt.” (K. Havas, 1939.)

Két publicista a Szép Szó köréből, testvérek József Attilában, liberális demokraták, akik a szocializmus perspektívái iránt is érdeklődnek, de nem kérnek a szovjet modelltől. Alapos műveltségük, célratörő stílusuk és gyémántkemény erkölcsi tartásuk arra predestinálta volna őket, hogy — Bálint Györggyel együtt — mértékül és mintául szolgáljanak a magyar publicisztika későbbi nemzedékei számára. K. Havas Géza líraibb alkot, nem egy írása vallomá-sos, polémiajának éle szubjektív-vebb, talán mert a „végül is megöl-nek” szakadatlan érzéséből táplálko-zik. Szívesen folyomodik a történel-mi és eszméletörténeti kutatásokhoz. Gáspár Zoltán viszont jogi iskolá-zottságán átszűrve, objektívabb stí-lusban, de épp olyan szenvedélye-sen ront neki a kor központi ano-máliájának, melyet szeretetük közös hőse, József Attila „Meg nem gon-dolt gondolat”-nak nevezett. K. Ha-vas felpanaszolja, hogy egy szerkesz-tő a következő híraló meggyezés kí-séretében közölte valamelyik cikkét: „Amit mond, az igaz, de túlságosan racionalis.” „Megdöbbenem, és min-dig újból megdöbbenek, mert megint s megint szüntelen találkozom ezzel az ellentétessel. De még senki sem mondta meg, hány százalékk kegyesé-get kell keverni valamely racionalis állításhoz, hogy valóban értelmes le-gyen.” Felpillantok a könyvből, a vállamat vomogatom. Legálább hu-szonöt éve keresem a választ ugyan-erre a kérdésre, igaz, én nem fogal-maztam meg ilyen szabatosan.

K. Havas Géza.

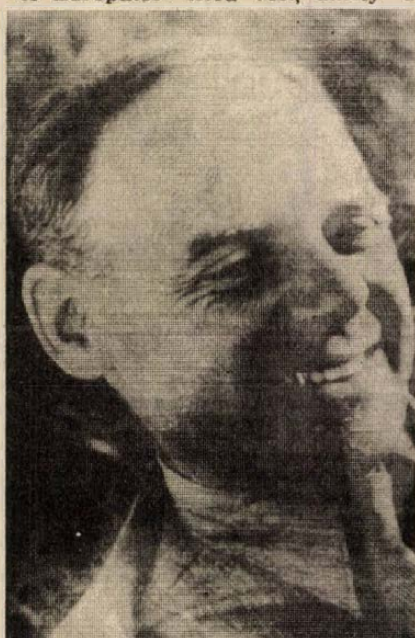
Gáspár kevésbé hangoztatja a racionalizmus igényét, de módszerét ugyanilyen könyörtelenül alkalmazza. Például amikor a keresztény egyházaknak állást kellett foglalniuk az 1939-es zsidótörvénnyel kapcsolatban, mely „a megkereszteltek között különböző jogállású kategóriákat tenem”, és „Az egyházak dogmatikai okokból kövte voltak a kereszttség egyenlő értékét illető elvi álláspont-hoz”, Gáspár felfigyel a hercegprímás felsőházi beszédének erre a bájos fordulatára: „...a katolikus teo-lógiában mi nem vagyunk olyan já-ratlanok, mint azok, akik azzal rá-gallmaznak bennünket, hogy mi a ke-reszttség szentségének vér- és faját-alakító hatást tulajdonítunk és hogy ezt dogmaként hirdetjük.” Csakhogy — mondja Gáspár — „az egyház közel kétezer éves történelme alatt a vér és faj mítoszt egyáltalán nem tette tanítása elemévé”. Ha a herceg-prímás a kereszttség érvényét és az átkeresztelt zsidók egyházon belüli helyzetét azzal védi, „hogy a ke-resztység sohasem tulajdonított a keresztiségnek vér- és fajátalakító hatást, akkor ebből logikusan nem következik más, mint hogy az egy-ház a saját keretein túl elismeri ennek a tényezőnek, a vér és faj misztériumának abszolút érvényét”. Vagyis az egyház saját szervezetén kívül, nem ellenzi a zsidó származású megkereszteltek (és ebből kö-vetkezően: nem-megkereszteltek) emberi és állampolgári jogainak csorbítását, mely — mint ma már tudjuk, de akkor is sejthető volt — az élethez való jog radikális tagadá-sáig ívelt. De Gáspár nem áll meg a katolikus egyházról hallálosan képmu-

ató bűvészmutatványánál, hanem bebizonyítja, hogy amennyiben „Az állam nem törődik vele, hogy az egy-házak keretén belül milyen az egy-háztagok egymáshoz való viszonya”, és az egyház sem szól bele abba, hogy keretein kívül az állam miké-pen szabályozza ezt, akkor „az egy-házak sem igényelhetik, hogy műkö-désük az állami jogrend szempont-jából közérdekűnek számítson.” Ily módon a vallás magánüggévé válik, amit Gáspár helyesel, de ez eset-ben — mondja — az egyház csak híveinek önkéntes járulékból tart-hassa fent magát, és vonuljon visz-sza a közügyektől, papjai ne léhes-senek hivatalból tagjai a helyi ön-kormányzatoknak és a felsőháznak sem.

Ez az eszmefuttatás újabb terüle-ten érzékelteti szerzőnk fél évszáz-ados szövegeinek riasztó időszerű-ségét. Az egyházak a Kádár-kor-szakban is ugyanezzel a keresztény elvek lényegét sértő szervilitással bizonygatták lojalitásukat, ezáltal nem is a világi hatalmi pozíciók, ha-nem pusztán autonómiajuk minimum-ának fenntartása érdekében. Más-részt azért időztem el ennél az esz-mefuttatásnál, hogy szemléltessem a módszert — mindkét szerző módszer-t —, a logika diadalát a vér és faj mítoszában korában. Az efféle rá-cióval szemben csak a hatalom és az erőszak vomulatható fel, ezeknek ugyanis nincs szükségük érvekre, sőt az érvek hallatán a pisztolyukhoz kapnak. Így aztán az ész diadalmas-kodik ugyan, de hordozói többnyire korán hunynak el. Jellemük ellen-ben — hiszen folyamatosan a saját közvetlen érdekeik ellen kell cse-lekedniük — föltöttebb megacélo-sodik. Rossz korszakokban — és új-kori történelmünk csak ilyeneket ismer — a morál a csodalkodó és mű-vészi tehetség alkotóeleme. Ezért mondhatta Gáspár Zoltán, hogy „...minden igazi tehetség végered-ményben erkölcsi jelenség.”

Füst Milán — aki hasonlíthatatlan gyengédséggel mutatja be a két könyv elő- illetve utószavában hal-lottait, fiatal barátait — elmeséli, hogy Gáspár Zoltán a kisfiát Abá-nak keresztelte el, mert „Aba Samu volt az, aki kívánta a németeket eb-ből a hazából”. Füst fejcsóválva meg-kérdezte tőle, hogy még a fürdőszo-bájába is politikát visz-e. Ezt a fe-leletet kapta: „Tudod, mennyire tisz-telem korodat és munkádat. De azért megengedek magamnak annyit, hogy megjegyezzem: Platon sose kérdezett volna ilyet honfitársaitól, Mert nem volt kétsége afelől, hogy vele együtt csakis ez érdekli őket, illetve min-denekelőtt ez, és hogy ez úgy is van jól. Mert ez emberi lény legfonto-sabb ügye. Fontosabb a szerelem-nél és a gyereknél. És ne haragudj: ezt kellene megtanulnod neked is.”

A politika mint az emberszeretet terepe, mint a szociális igazság szen-vedélyes akarása, a hazafiasság mint a közös ügy, a „res publica” felvál-lalása: milyen időszerűek ezek a so-rok ma, a politikai percemberkéik, a cseperedő cápák és a köldöknézők, méla esztéták korában!

Gáspár Zoltán.